

12. Делягин М. Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации / М. Г. Делягин. – М. : Инфра-М, 2003. – 768 с.
13. Давуд А. П. Міжнародний тероризм і його вплив на світову політику: автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.04 / Агаїхаджек Паша Давуд; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2006. – 19 с.
14. Івченко В. Жорстокий. Кривавий. Багатоликий. Таким постає перед цивілізованим світом міжнародний тероризм [Електронний ресурс] / Володимир Івченко // Політика і час. – 2000. – № 1 – 2. – Режим доступу : <http://www.middleeast.org.ua/articles/02.htm>
15. Илларионов С. И. Терор и антитеррор в современном мироустройстве / С. И. Илларионов. – М. : ООО «РИЦ «ПрофЭКО», 2003. – 592 с.
16. Леонов В. В. Проблеми організації антитерористичної боротьби [Електронний ресурс] / В. В. Леонов. – Режим доступу : http://www.niisp.gov.ua/vydanna.php?razdel=zbir&doc=11_sept&glava=vystup12
17. Губань Р. Концепція діалогу між цивілізаціями в міжнародному праві і проблема тероризму [Електронний ресурс] / Радим Губань // Юридичний журнал. – 2008. – № 3. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2889>

УДК 341:355.216

Громовенко К. В., НУ «ОЮА»

КОДИФІКАЦІЯ НОРМ ПРО ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ ТА ОХОРОННІ КОМПАНІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Розглянуто питання необхідності міжнародно-правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній і сучасних тенденцій міжнародної кодифікації норм про приватні військові та охоронні компанії.

Рассмотрены вопросы необходимости международно-правового регулирования деятельности частных военных и охранных компаний и современных тенденции международной кодификации норм о частных военных и охранных компаний.

The necessity of private military and security companies regulation in international law and modern tendencies of international law codification of private military and security companies are considered in this article.

З середини минулого століття виникла тенденція передачі частини функцій збройних сил і служб безпеки держав приватним військовим та охоронним компаніям (ПВОК). До їхніх послуг звертаються також

комерційні компанії, міжурядові, регіональні та неурядові організації [6, 381], причому і в першому, і в другому випадках мова йде про діяльність за межами держави реєстрації в умовах збройного конфлікту, постконфліктного врегулювання, гуманітарних операцій або близьких до них ситуаціях, коли застосовуються норми міжнародного гуманітарного права. Варто зазначити, що можливі ситуації залучення як іноземних, так і національних ПВОК органами влади держави (або антиурядовими формуваннями, що беруть участь у конфлікті), на території якої відбувається конфлікт, що не змінює необхідності застосування до даних ситуацій міжнародного гуманітарного права.

Останнім часом ПВОК брали участь у ході збройних конфліктів і постконфліктного врегулювання на території колишньої Югославії – у Хорватії, Боснії та Герцеговині, Косово та Метохії, а також у 2000 – 2001 рр. у регіонах Південної Сербії та Західної Македонії. У даний час вони поводять діяльність в Іраку та Афганістані, а також у деяких країнах Африки [7, 28].

Фахівці з міжнародного гуманітарного права прогнозують значне розповсюдження та розширення спектра послуг, що надаються ПВОК [8, 2]. Залучення ПВОК до участі в збройних конфліктах відображає тенденції у реформуванні організації збройних сил і свідчить про зміни в класичному підході до кола законних учасників збройних конфліктів.

Таким чином, дослідження правових засад діяльності ПВОК не викликає сумніву. Тому метою цієї статті є дослідження юридичних проблем, що виникають в процесі діяльності ПВОК, а також шляхів їх вирішення в рамках міжнародно-правового регулювання.

Виходячи із заявленої мети, нами були поставлені такі завдання: дослідити причини поширення ПВОК у сучасних міжнародних відносинах та особливості їх діяльності в період збройних конфліктів; виявити прогалини у правовому регулюванні діяльності ПВОК на основі сучасного міжнародного права; порівняти діяльність ПВОК і найманства; дослідити форми діяльності міжнародної спільноти з міжнародно-правової регламентації діяльності ПВОК; проаналізувати зміст розроблених міжнародних документів, регулюючих діяльність ПВОК.

Об'єктом даного дослідження є міжнародні відносини, що виникають в процесі міжнародно-правової регламентації ПВОК, предметом – процес міжнародно-правової кодифікації діяльності ПВОК.

До проблеми міжнародно-правового регулювання діяльності ПВОК зверталися переважно зарубіжні дослідники, серед яких слід відзначити: Ю. С. Апухтіна, О. Г. Волеводза, А. А. Казанцева, О. Квіріка, В. Міхаеля, Р. Наталіно, А. І. Нікітіна, В. М. Русинову, І. О. Сафранчука, Р. П. Фінлі, С. Хендріка, М. Л. Ентіна.

Основними причинами все частішого звернення держав до послуг ПВОК стали зміни в системі міжнародної безпеки після закінчення «холодної війни» та виникнення «асиметричних» загроз національній безпеці. Другою причиною є глобалізація світової економіки та розширення сфер діяльності ТНК. Збройні сили держав у цих умовах є недостатньо гнучкими для відповіді на ці зміни та загрози, а залучення їх для виконання ряду завдань набагато витратніше, ніж використання ПВОК. У свою чергу, ТНК вимагають оперативного, гнучкого й ефективного інструменту для захисту своїх інтересів у різних регіонах. В силу цього як держави, так і ТНК все частіше звертаються до послуг ПВОК [4, 3]. Тому індустрія ПВОК є транснаціональною за своїм характером і розвивається досить швидкими темпами, а загальна вартість контрактів, укладених в цьому сегменті, оцінюється сумою від 20 до 100 млрд. дол. США на рік [3, 5].

До найбільш поширених форм діяльності ПВОК слід зарахувати: супровід конвоїв із вантажами в умовах збройного конфлікту та постконфліктного врегулювання; охорона персоналу дипломатичних представництв, фахівців, районів проживання іноземців, місії міжнародних організацій на території держав в умовах збройного конфлікту та постконфліктного врегулювання; підготовка військових формувань окремих держав до участі в збройних конфліктах; участь у військових переворотах; супровід суден у піратонебезпечних районах.

Незважаючи на широке поширення ПВОК, їх діяльність породжує численні колізії з внутрішньодержавним та міжнародним правом. Серед них можна зазначити такі: відсутність загального підходу до визначення кола повноважень, які держава не повинна делегувати ПВОК; різні підходи «держав походження» до правового регулювання (зокрема ліцензування) діяльності ПВОК, так як і відсутність міжнародних стандартів у цій сфері; проблема взаємовідносин і слабого обміну інформацією між «державою походження», «державою територіальної юрисдикції» та «державою-контрагентом»; складність забезпечення дотримання державами зобов'язань у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права стосовно діяльності ПВОК; труднощі отримання відшкодування збитків від «держави-контрагента» або безпосередньо ПВОК; відсутність міжнародного моніторингу з наглядом за діяльністю держав і міжнародних організацій у цій сфері; складність визначення статусу ПВОК та їх співробітників у світлі норм міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права; встановлення меж правомірності діяльності ПВОК та диференціації її від протиправної, зокрема найманства; практичні труднощі залучення співробітників ПВОК до відповідальності, у зв'язку з тим, що «державою територіальної юрисдикції» не може це зробити (через відсутність

нормально функціонуючої системи правоохоронних органів або в силу дії спеціальних угод, укладених з «державою-контрагентом» або міжнародною організацією), а «держава-контрагент» неминуче зіштовхується з проблемами здійснення розслідування на території іншої держави; проблеми визначення обсягу зобов'язань і відповідальності міжнародних організацій та держав щодо притягнених ПВОК [9, 19]. Виходячи з викладеного, існує об'єктивна необхідність встановлення міжнародно-правового режиму діяльності ПВОК.

Увага до ПВОК з боку міжнародного співтовариства обумовлено і тією обставиною, що у деяких випадках їх діяльність може кваліфікуватися як найманство. Серед нових видів найманства Спеціальний доповідач з вивчення питання про використання найманців як засобу порушення прав людини і протидії здійсненню права народів на самовизначення виділив експорт послуг приватними військовими та охоронними компаніями іноземним державам або недержавним суб'єктам. На даний час правові засади діяльності ПВОК встановлені законодавством незначної кількості держав. У більшості випадків діяльність ПВОК будується на основі саморегулювання і здійснюється в рамках їхніх корпоративних кодексів поведінки та діяльності. Ці кодекси в основному стосуються внутрішньокорпоративних аспектів професійної підготовки та діяльності їх персоналу, загальних принципів, дотримання яких компанії вимагають при наданні військових та охоронних послуг, і деяких інших аспектів.

Однак саморегулювання не дозволяє забезпечити належне реагування та припинення порушень прав і свобод людини, які допускаються персоналом ПВОК при реалізації військових та охоронних функцій, особливо на територіях іноземних держав. Тим самим породжується безкарність персоналу ПВОК навіть у випадках вчинення злочинів, у тому числі міжнародних.

Таким чином, вирішення проблем, що виникають у зв'язку з залученням ПВОК до діяльності в зоні збройного конфлікту, полягають у прийнятті норм міжнародного права, які повинні заповнити існуючі прогалини правового статусу та режиму ПВОК.

Ініціатива створення документу, що регламентує діяльність ПВОК, була висунута спільно Швейцарією та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) у 2006 р. 16 – 17 січня 2006 р. Федеральний департамент закордонних справ Швейцарії організував у Цюріху першу зустріч, присвячену цьому питанню. У зустрічі взяли участь урядові експерти, представники ПВОК та інші фахівці. Метою зустрічі було проведення неформального діалогу з даного питання та обговорення можливих заходів.

На другій зустрічі, яка відбулася у Монтрьо 13 – 14 листопада 2006 р., були обговорені деякі аспекти практичних дій щодо держав, котрі укладають контракти з ПВОК, а також держав, на території яких діють ці компанії, і держав, у яких дані компанії зареєстровані та громадяни яких працюють у таких компаніях. Учасники цих зустрічей вітали Швейцарську ініціативу та закликали організаторів сприяти більш широкому обміну поглядами між урядами із зазначених питань міжнародного права та належних практик. Учасники були єдині у поглядах на те, що держави зобов'язані дотримуватися міжнародного права при залученні ПВОК, особливо забезпечувати дотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини.

На третій зустрічі, яка була проведена у Монтрьо 14 – 16 квітня 2008 р., брали участь експерти з 18 держав. Неурядові експерти, включаючи представників правозахисних організацій та ПВОК, також мали можливість висловити свої погляди. У ході зустрічі було досягнуто значного успіху у розробці проекту документа й уточненні окремих формулювань тексту. У Документі підтверджувалася наявність юридичних зобов'язань держав, а також ПВОК та їх співробітників; дано рекомендації, засновані на досвіді держав, із застосування найкращих практик.

На основі цих обговорень проект тексту був відредагований і представлений на завершальний розгляд представникам держав-учасниць. 15 – 17 вересня 2008 р. у ході четвертої заключної зустрічі у Монтрьо представників країн-учасниць Швейцарської ініціативи відбулося остаточне узгодження умов заключного Документа.

15 вересня 2008 р. у м. Монтрьо 17 держав та МКЧХ підписали Документ, текст якого містить правила та належні практичні методики при роботі з ПВОК, що діють у районах збройних конфліктів, точна назва документа: «Документ Монтрьо про відповідні міжнародно-правові зобов'язання і передові практичні методи держав, що стосуються функціонування приватних військових та охоронних компаній у період збройного конфлікту» (Документ Монтрьо) [2, 2].

Метою Документа Монтрьо є забезпечення дотримання державами та ПВОК міжнародного гуманітарного права (Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них) та права прав людини.

Документ Монтрьо складається з двох частин. У Частині I йдеться про відповідні правові зобов'язання ПВОК. У Частині II міститься більше 70 прикладів з належних практик чи рекомендацій, що сприяють дотриманню міжнародних зобов'язань з боку держав. Не будучи юридично зобов'язуючим, Документ Монтрьо, усе ж таки, роз'яснює право, що застосовується, та таким чином сприяє більш строгому дотриманню міжнародного гуманітарного права та поваги до прав людини [2, 4].

У Документі Монтр'є підкреслюється, що відповідно до існуючого міжнародного права держави не можуть відмовлятися від виконання своїх зобов'язань, використовуючи ПВОК. Вони зобов'язані вживати відповідних заходів для запобігання порушень міжнародного гуманітарного права та права прав людини, скоєних ПВОК, і вживати необхідних заходів для усунення подібних порушень. Держави несуть пряму відповідальність за дії ПВОК у випадках, коли ці підприємства наділяються урядовими повноваженнями [2, 9].

Акцентується увага на необхідності впровадження відповідних режимів регламентації та ліцензування для контролю ПВОК і підвищення рівня їх підзвітності. Вказується на значення процедур перевірки співробітників на благонадійність, навчання персоналу міжнародному гуманітарному праву та праву прав людини, розробки постійно діючих інструкцій і правил застосування сили, що відповідають міжнародному праву, а також впровадження внутрішніх процедур, які передбачають дисциплінарні стягнення до порушників закону [2, 14].

У Документі Монтр'є вказується, що Швейцарія разом з МКЧХ докладе всіх зусиль для широкого розповсюдження Документа Монтр'є. Швейцарія закликає всі держави, міжнародні організації та ПВОК використовувати його як базовий довідковий документ і здійснювати вказані у ньому заходи [2, 2].

Таким чином, Документ Монтр'є є першим міжнародним документом, що встановлює міжнародні стандарти діяльності ПВОК у період збройних конфліктів, і є основою для майбутньої кодифікаційної роботи у цьому напрямі.

Кілька років тому під егідою ООН було розпочато роботу з підготовки проекту міжнародної конвенції про контроль, нагляд і моніторинг за приватними військовими й охоронними компаніями. У серпні 2009 р. Проект був винесений на обговорення. На думку В. М. Русиної, ця конвенція може бути розцінена, як спроба наповнити поняття «сумлінності» виконання державами своїх зобов'язань у галузі міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері захисту прав людини найбільш конкретним змістом [9, 11].

Згідно з проектом, метою конвенції є підтвердження і укріплення принципу відповідальності держав за застосування сили, визначення функцій, які відповідно до норм міжнародного права належать до виключної компетенції держави і не можуть бути передані приватним підприємствам, сприяння співробітництву між державами-учасниками щодо ліцензування та регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній з тим, щоб вони могли більш ефективно вирішувати будь-які проблеми, що стосуються повноцінної

реалізації зобов'язань у сфері прав людини, у тому числі права на самовизначення, забезпечення механізму моніторингу за діяльністю приватних військових та охоронних компаній, вироблення механізмів розслідування випадків зловживання або порушення норм міжнародного гуманітарного права та прав людини [1, 6].

Одним із основних механізмів, передбачених проектом конвенції, є обмеження кола повноважень, яке держава може делегувати приватним компаніям, а саме:

- жодна держава-учасниця не може делегувати або передавати фундаментальні державні функції недержавним суб'єктам;

- кожна держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для встановлення:

- а) правил застосування сили, з метою забезпечення безпеки особи, суспільства та держави;

- б) кола повноважень і відповідальності державних органів, організацій та посадових осіб, які мають право застосування силових засобів і використання засобів збройної боротьби та/або здійснення спеціальних операцій у рамках і випадках, передбачених внутрішньо-державним та міжнародним правом;

- с) порядку укладання договорів з недержавними суб'єктами, включаючи ПВОК, інших юридичних осіб та індивідів, а також порядку укладання субконтрактів;

- д) спеціальних правил та дозвільних процедур для експорту військових та охоронних послуг і співробітників;

- е) спеціальних правил і дозвільних процедур для імпорту військових та охоронних послуг і співробітників [1, 10].

Крім того, в даному проекті отримала закріплення концепція подвійного контролю за діяльністю приватних військових та охоронних компаній, відповідно до якої повинні бути створені спеціальні органи на національному рівні та Комітет – на міжнародному. Проект конвенції передбачає можливість приєднання до неї міжнародних урядових організацій [1, 28].

Отже, проект конвенції спрямований на покладання на держави певних зобов'язань у сфері регламентації діяльності ПВОК.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що у сучасному міжнародному праві простежується тенденція врегулювання відносин за участю ПВОК. Ця тенденція проявляється в активному міжнародному нормотворчому процесі щодо встановлення міжнародно-правового статусу та режиму діяльності ПВОК, що дозволяє говорити про формування відповідного інституту міжнародного гуманітарного права. Варто зазначити, що не всі норми цього інституту є новелами, мова може йти про поширення на нового

учасника певних відносин, які регулюються міжнародним правом, існуючих норм міжнародного гуманітарного права (про заборону найманства, статус комбатантів і т. п.).

Література:

1. Проект Международной Конвенции о контроле, надзоре и мониторинге за частными военными и охранными компаниями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/index.phtml>
2. Montreux Document on Pertinent International Legal Obligations and Good Practices for States related to Operations of Private Military and Security Companies during Armed Conflict [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icrc.org/rus/>
3. Волеводз, А. Г. О международных инициативах в сфере правового регулирования деятельности частных военных и охранных компаний [Электронный ресурс] / А. Г. Волеводз // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2009. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/users/document1189.phtml>
4. Гушер, А. И. Частные военные компании и их роль в политике и практике некоторых государств [Электронный ресурс] / А. И. Гушер // Новое Восточное Обозрение. – Режим доступа : <http://www.journal-neo.com/ru>
5. Калугин, В. Ю. Курс международного гуманитарного права / В. Ю. Калугин. – Минск: Тесей, 2006. – 496 с.
6. Кауяя, А. Юридический статус участников частных военных компаний через призму статуса комбатанта / А. Кауяя // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск, 2009. – СПб. : СКФ «Россия-Нева», 2010. – С. 382.
7. Мукин, Ю. Частные разведывательные компании. Использование гражданских контрактников и частных вооружённых формирований в современных конфликтах [Электронный ресурс] / Ю. Мукин // Зарубежное военное обозрение. – 2008. – № 7. – С. 27 – 31. – Режим доступа : <http://commi.narod.ru/>
8. Приватизация войны: Передача военных функций частным компаниям: доклад Международного Комитета Красного Креста [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/html/privatisation-war>
9. Русинова, В. Н. Проблемы международно-правового регулирования деятельности частных военных и охранных предприятий [Электронный ресурс] / В. Н. Русинова // Российское право в Интернете. Спецвыпуск, 2009. – Режим доступа : <http://www.rpi.msal.ru/>